

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.5.14>

ПРОБАЦІЯ ЯК ЗАХІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЗА ПРОЄКТОМ КК УКРАЇНИ: ОЦІНКА ОКРЕМИХ КЛЮЧОВИХ НОВЕЛ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Білас Ігор Ярославович,
orcid.org/0009-0001-5233-6425
доктор філософії у галузі права,
асистент кафедри кримінального права і кримінології
Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті автор піддає критичній оцінці окремі новели проєкту КК України щодо нормативного регулювання пробації як заходу кримінально-правового характеру крізь призму перспектив їх застосування. Автор констатує, що у кримінальному законі вперше пропонується закріпити пробацію як самостійний захід кримінально-правового характеру, який застосовується судом поряд із призначенням покарання. Такий підхід контрастує з існуючою кримінально-правовою моделлю пробації, за якою така є різновидом покарання – пробаційним наглядом. Однак, автор звертає увагу на певну понятійну подібність кримінально-правової пробації із покаранням, та доходить висновку про необхідність чіткого розмежування цих явищ в цілях майбутнього правозастосування. Автор також наголошує на функціональній схожості засобів пробації та покарання, адже останнє виконує наглядову (особа відбуває покарання, перебуваючи під наглядом уповноважених органів) та корекційну (завданням покарання є убезпечення особи, суспільства і держави від нових кримінальних правопорушень, що досягається, у тому числі, корекцією поведінки засудженого) функції. Наведене зумовлює висновок про відсутність у проєкті КК України чіткого розмежування пробації та покарання. У статті автор робить акцент на позитивних рисах пропонованої моделі пробації, зокрема обов'язковому поєднанні наглядових та соціально-виховних засобів пробації, що сприяє реалізації її мети. Окрім того, позитивним є також положення, за якого при вирішенні питання щодо призначення покарання та застосування засобів пробації суд керуватиметься ризиками вчинення нового кримінального правопорушення та іншими обставинами, встановленими органом пробації. Водночас, аби вказане положення було дієвим, автор пропонує напрацювати та внести зміни також і в інші законодавчі акти, у тому числі, КПК України.

Ключові слова: пробація, захід кримінально-правового характеру, покарання, проєкт КК України, суд, призначення покарання, кримінальна відповідальність.

Bilas Ihor. Probation as a criminal-legal measure under the draft of Criminal Code of Ukraine: assessment of some key amendments and prospects of their application

In the article, the author critically assesses certain novelties of the project of Criminal Code of Ukraine regarding the regulatory regulation of probation as a measure of criminal law through the prism of the prospects for their application. The author states that for the first time in the criminal law it is proposed to establish probation as an independent measure of criminal law, which is applied by the court along with the imposition of punishment. This approach contrasts with the existing criminal law model of probation, according to which it is a type of punishment - probation supervision. However, the author draws attention to a certain conceptual similarity of criminal law probation with punishment and concludes that it is necessary to clearly distinguish these phenomena for the purposes of future law enforcement. The author also emphasizes the functional similarity of probation and punishment, since the latter performs supervisory (a person serves a sentence under the supervision of authorized bodies) and correctional (the task of punishment is to protect the person, society and the state from new criminal offenses, which is achieved, including, by correcting the behaviour of the convicted person) functions.

The above leads to the conclusion that the draft of Criminal Code of Ukraine does not clearly distinguish between probation and punishment. In the article, the author emphasizes the positive features of the proposed probation model, in particular, the mandatory combination of supervisory and socio-educational probation measures, which contributes to the implementation of its goal. In addition, the provision that, when deciding on the imposition of punishment and the application of probation measures, the court will be guided by the risks of committing a new criminal offense and other circumstances established by the probation authority is also positive. At the same time, for the specified provision to be effective, the author proposes to develop and make amendments to other legislative acts, including the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: probation, criminal-legal measure, punishment, project of CC of Ukraine, court, imposition of punishment, criminal liability.

Вступ. Пробація як захід кримінально-правового характеру є предметом наукових розвідок чималої кількості представників кримінально-правової науки [1, с. 134; 2, с. 136]. У чинному кримінальному законі пробація як самостійний захід кримінально-правового характеру не зустрічається, хоча серед основних видів покарання законодавець передбачив пробаційний нагляд (а не пробацію як таку). Про пробацію передусім йдеться у тих випадках, коли суд ухвалює рішення про звільнення засудженого (засудженої) від відбування призначеного покарання (ст. ст. 76, 79, 83, 104 КК України). Не вдаючись до детального аналізу проблем нормативно-прикладного характеру застосування зазначених положень (адже вони є предметом актуальних досліджень, зокрема дисертаційного рівня [3, с. 118]), варто зауважити, що автори проєкту нового КК України пропонують цілком новий підхід до кримінально-правового регулювання досліджуваного явища аніж той, що є сьогодні. З огляду на значний суспільний резонанс до згаданого проєкту, актуальним є аналіз його новел, зокрема в аспекті явища пробації, а також окреслення перспектив їх застосування за умови прийняття та набрання таким проєктом чинності.

Стан опрацювання. Пробація як захід кримінально-правового характеру була і залишається об'єктом уваги багатьох дослідників, зокрема О. Беци, О. І. Богатирьової, В. Дрьоміна, Д. Є. Крикливця, Ю. А. Пономаренка, Д. В. Ягунова та ін. Проблематиці пробації в проєкті КК України присвячені праці таких вчених, як О. П. Горох та В. І. Гранкіна. Означені науковці, наводячи оцінку пропонованим проєктом КК

України новелам кримінально-правового регулювання пробації, не приділяють значної уваги деяким аспектам таких, які, на перший погляд, не потребують особливо детального аналізу. Однак, аналізуючи окремі положення проєкту КК України детальніше, можна дійти висновку про наявність деяких проблем, здатних вплинути на хід майбутньої правозастосовної практики.

Метою статті є оцінка окремих ключових новел проєкту КК України в частині нормативного регулювання пробації як заходу кримінально-правового характеру під кутом зору перспектив їх застосування, та визначення проблемних аспектів, що потребуватимуть доопрацювання для потреб правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Указом Президента України № 584/2019 року від 07 серпня 2019 року «Питання Комісії з питань правової реформи» утворено у складі вказаної комісії Робочу групу з питань розвитку кримінального права, яка тут же розпочала роботу над принципово новим, комплексним, кодифікованим актом, покликаним врегулювати нові суспільні відносини, що склалися, адже з часу прийняття КК України минуло понад вісімнадцять років (станом на день створення робочої групи).

Станом на сьогодні Робоча група в основному завершила обговорення та оновлення Загальної та Особливої частин нового Кодексу [4], тож можна дійти висновку, що концептуальні положення проєкту готові та з великою ймовірністю будуть відображені в кримінальному законі після його прийняття на набрання чинності.

Проведений мною аналіз дає підстави виокремити деякі ключові новели про-

екту, в порівнянні із чинним КК України, що стосуються регулювання пробації як заходу кримінально-правового характеру.

Новела перша – пробація є самостійним заходом кримінально-правового характеру (або кримінально-правовим засобом, як про це зазначають автори проекту). Уперше пробацію пропонують закріпити у кримінальному законі в якості заходу, відмінного від покарання (ст. 3.1.2 проекту). Такий підхід дещо відрізнятиметься від існуючого, де пробація (пробаційний нагляд) вживається законодавцем як вид покарання (ст. 59-1 КК України). Як зауважує один з учасників робочої групи О. П. Горох, визначення поняття пробації робоча група мала намір закріпити в положеннях проекту, утім ухвалила рішення не визначати поняття будь-яких кримінально-правових засобів, віддавши це питання на розсуд кримінально-правової доктрини. Саму ж пробацію вчений визначає як передбачені кримінальним законодавством контрольні, корекційні та наглядові засоби, що передбачають обмеження в реалізації прав чи свобод людини та застосовуються судом до особи, засудженої за вчинення злочину, з метою забезпечення суспільства та спонукання цієї особи до правослухняної поведінки [5, с. 46].

У контексті запропонованого поняття пробації у взаємозв'язку з іншими заходами кримінально-правового характеру, передбаченими проектом, дозволю собі звернути увагу на таке. З позиції авторів проекту покарання та засоби пробації є різними видами кримінально-правових засобів (ч. 1 ст. 3.1.2.). Якщо визначення поняття засобів пробації проект не містить, то відповідно до ст. 3.2.1., *покарання* – кримінально-правовий засіб, що застосовується до особи, визнаної вироком суду винною у вчиненні кримінального правопорушення, з тим, щоб через *кару* досягнути мети забезпечення людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку від нових кримінальних правопорушень. *Покарання*, а також *судимість*, є *засобами кримінальної відповідальності* (ч. 2 ст. 3.1.2.). Наведене дає можливість виділити дві суттєві риси, що відрізняють покарання

та засоби пробації, з точки зору авторів проекту – *кара* та *зв'язок з реалізацією кримінальної відповідальності*, адже такі ознаки, як обмеження прав і свобод засудженого, їх контрольний, корекційний та наглядовий характер радше уподібнюють ці різновиди кримінально-правових засобів, а не навпаки (детальніше про це нижче). Однак, на підставі наявності чи відсутності кари, зв'язку з реалізацією кримінальної відповідальності згадані заходи кримінально-правового характеру неможливо однозначно розмежувати.

Якщо звернутися до тлумачного словника української мови, можна отримати таке визначення слова «кара»: суворе покарання, відплата за що-небудь [6]. Очевидно, що розуміння кари як «суворого покарання» під кутом зору кримінального права є дещо некоректним, адже тоді не можна стверджувати, що всім видам покарання властива *кара* (якщо порівнювати за суворістю такі види покарання як, наприклад, громадські роботи чи штраф із строковим або довічним ув'язненням¹). Інше розуміння *кари* як відплати є більш коректним, однак не дозволяє відрізнити покарання від засобів пробації, зважаючи, що останні застосовуються до особи, засудженої за кримінальне правопорушення (ч. 3 ст. 3.1.2.), тобто як відплата за його скоєння. Отже, засобам пробації також властива *кара*, яку несе особа, у зв'язку з вчиненням нею кримінального правопорушення. Пробація також застосовується виключно за наявності кримінальної відповідальності, а тому однозначно стверджувати, що вона не є засобом кримінальної відповідальності, на мою думку, не доводиться.

Отже, висновок про відсутність потреби у нормативному закріпленні поняття засобів пробації (або ж пробації як такої) як заходу кримінально-правового характеру, на мій погляд, є дещо поспішним. Відсутність ж відповідного поняття на практиці може спричинити проблеми для суду при ухваленні ним рішення щодо вибору того чи іншого заходу кримінально-правового характеру, який би не був надмірним особі. Адже, якщо покарання та пробація однаково

¹ Тут і далі буде йти мова про види покарання, запропоновані авторами проекту.

несуть кару для засудженого, пов'язані з обмеженням його прав та свобод, то їх одночасне поєднання може бути надмірним тягарем для нього з усіма наслідками, що з цього випливають.

Новела друга – пробація як захід кримінально-правового характеру застосовується через систему засобів. Стаття 3.6.1. проєкту передбачає, що пробація як захід кримінально-правового характеру буде реалізована через систему наглядових та соціально-виховних засобів (фактично обов'язків, що покладатимуться на особу, визнану винною у вчиненні кримінального правопорушення). У цьому випадку простежується суттєва відмінність з положеннями ст. 76 КК України, де обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, чітко не класифіковано. Такий поділ автор відповідних положень проєкту О. П. Горох пояснював функціональною спрямованістю засобів пробації: контроль, корекція, нагляд [6, с. 47]. Щоправда, таку позицію вчений висловив ще в ході роботи над проєктом в редакції, що передбачала поділ засобів пробації на три групи. Позаяк остання редакція передбачає їх розподіл на наглядові та соціально-виховні, припускаю, що в основу такого розподілу автори поклали дві функціональні спрямованості – *нагляд (об'єднаний з контролем) та корекцію*.

У контексті вищезазначеного доречно повернутись до питання відмінності пробації від покарання як заходів кримінально-правового характеру. Вважаю безсумнівним той факт, що і пробація, і покарання за своїм змістом є обмеженнями прав і свобод засудженого, чи то, до прикладу, свободи пересування (коли йдеться про покарання у виді ув'язнення, обмеження свободи та засобу пробації у виді обов'язку періодично з'являтися для реєстрації до органу пробації та не виїжджати за межі України без його погодження), чи права на працю та вільний вибір роду занять (коли йде мова про громадські роботи чи обов'язок працевлаштуватись самостійно або за направленням органу державної служби зайнятості).

Щодо функціональної спрямованості покарання та засобів пробації як різно-

видів заходів кримінально-правового характеру. На перший погляд відмінність наявна. Проте якщо вдатись до глибшого аналізу, то все не так однозначно. Безумовно наглядові засоби пробації виконують наглядову функцію, водночас такий же висновок можна зробити і щодо покарання, адже покарання як захід кримінально-правового характеру не може бути виконаний без нагляду. Іншими словами, поки особа відбуває призначене судом покарання, над нею здійснюється нагляд з боку органу державної влади, уповноваженого законом забезпечувати виконання такого покарання. Отже, наглядова функція покарання, як на мене, очевидна. Щодо *корекційної* функції, то за змістом проєкту, таку вочевидь виконують соціально-виховні засоби пробації (ч. 2 ст. 3.6.1.). З моєї точки зору, цю ж функцію виконує покарання, мета якого, за задумом робочої групи, полягає в убезпеченні людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку від нових кримінальних правопорушень (ст. 3.2.1.). Тобто, покарання має своїм завданням запобігання вчинення нового кримінального правопорушення, якого, без виправлення винного, інакше кажучи, *корекції* його поведінки, досягнути навряд чи буде можливо.

Отже, змушений констатувати, що пропонується концепція пробації як самостійного заходу кримінально-правового характеру, та її засобів, наразі не дає можливості чітко відмежувати таку від покарання. Така ситуація може ускладнити суду вибір того із заходів (покарання чи засобу пробації), який (1) виконає мету кримінально-правового засобу та (2) не буде надмірним для особи, з огляду на їх подібність.

Новела третя – пробація як захід кримінально-правового характеру застосовується з дотриманням визначених кримінальним законом правил. Автори проєкту пропонують унормувати вимоги, якими повинен керуватись суд при виборі того чи іншого засобу пробації (ст. 3.6.3.). Така нормотворча ідея, на моє переконання, є винятково позитивною, адже спрямовуватиме суд до вибору найбільш оптимального засобу пробації на основі чітко визначеного переліку

критеріїв, який не допускає розширювального тлумачення. У зазначеній ідеї простежується також вплив кримінально-правової доктрини, яка наголошувала на необхідності обов'язкового поєднання як наглядових, так і соціально-виховних засобів пробації задля досягнення її мети [7, с. 168; 8, с. 255]. З огляду на ч. 3 ст. 3.6.3. призначення засобів пробації обох видів стане для суду обов'язковим.

Новела четверта – суд призначає покарання та пробацію як захід кримінально-правового характеру з урахуванням доповіді органу пробації. Цікавими і доволі слушними є положення проекту, згідно з якими при вирішенні питання щодо призначення покарання та застосування засобів пробації суд керується ризиками вчинення нового кримінального правопорушення та іншими обставинами, встановленими органом пробації (п. 7 ч. 2 ст. 3.3.1., п. 3 ч. 2 ст. 3.6.3.). Чинний кримінальний закон подібного положення не містить, а схожа за змістом норма передбачена КПК України (ст. 368), з якої випливає, що чіткого обов'язку врахувати надані органом пробації обставини при призначенні покарання у суду немає [9, с. 25]. Цю ситуацію пропонують докорінно змінити автори проекту, передбачивши оцінку доповіді органу пробації в якості загального правила призначення покарання та застосування засобів пробації. Зазначена ідея має бути оцінена винятково позитивно, адже дані доповіді органу пробації (серед яких соціально-психологічна характеристика особи, висновок про можливість її виправлення без ізоляції від суспільства [10]) сприятимуть суду при вирішенні питання щодо призначення заходу кримінально-правового характеру, пропорційного особі, та органу пробації, під час реалізації заходу, призначеного судом. Утім її реалізація потребує також напрацювання і внесення змін до інших законодавчих актів, зокрема КПК Укра-

їни, який на сьогодні передбачає вичерпний перелік випадків, за яких складається доповідь органу пробації, а також умови, за яких доповідь не готується (ч. 2, 4 ст. 314-1 КПК України). З огляду на пропоновані положення цілком можливо, що доповіді органів пробації будуть складатися частіше, а отже, як зауважує В. І. Гранкіна, складність місії пробації лише зростатиме [11, с. 91].

Висновки. У цілому пропонована модель кримінально-правового регулювання пробації як заходу кримінально-правового характеру, на моє переконання, має бути оцінена виключно позитивно, адже вперше пропонує чітку регламентацію цього інституту та усуває висвітлені наукою недоліки, які знижують ефективність пробації (зокрема щодо відсутності обов'язкового поєднання наглядових та соціально-виховних засобів). Водночас для цілей майбутнього правозастосування деякі її положення потребують конкретизації, зокрема в частині розмежування пробації від покарання. Адже, якщо ці заходи кримінально-правового характеру ідентичні, їх одночасне застосування призведе до диспропорційного притягнення винного до кримінальної відповідальності та до виникнення ситуації, за якої винний двічі нестиме негативні наслідки вчиненого ним діяння. Видається, що пробація та покарання – заходи нетотожні, взаємодоповнюючі, та можуть (і повинні) застосовуватись один поряд з одним задля досягнення основної мети кожного з них – убезпечення людини, суспільства, держави та міжнародного правопорядку від нових кримінальних правопорушень. Не виключено, що з моменту надходження проекту до суб'єкта нормотворчої діяльності та до набрання ним сили закону, відповідні положення будуть удосконалені та в підсумку ми отримаємо якісно новий захід кримінально-правового характеру, що демонструватиме свою ефективність на практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беца О. В. Зарубіжний досвід застосування пробації в ювенальній юстиції. *Відновне правосуддя в Україні*. 2005. № 1-2. С. 134–146.
2. Перепічка Н.Г. Інститут пробації в Україні: відповідність нормам міжнародного законодавства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 134–144. DOI: <https://doi.org/10.33270/0119113>.

3. Перелік тем дисертаційних досліджень з юридичних наук (затверджених у 2021 р.): розглянуті та схвалені координаційними бюро відділень Національної академії правових наук України / упоряд.: В.А. Журавель, Є. А. Гетьман, О. С. Гиляка, Н. М. Вапнярчук. – Х. : Право, 2022. 161 с. URL: [https://www.navs.edu.ua/naukova-diyalnist/specjalizovani-vcheni-radu/perelik-tem-disertacijnih-doslidzen-z-problem-derzhavi-i-prava/perelik-tem-disertacijnih-doslidzen-z-yuridichnih-nauk-\(zatverdzenih-u-2021-r\).pdf](https://www.navs.edu.ua/naukova-diyalnist/specjalizovani-vcheni-radu/perelik-tem-disertacijnih-doslidzen-z-problem-derzhavi-i-prava/perelik-tem-disertacijnih-doslidzen-z-yuridichnih-nauk-(zatverdzenih-u-2021-r).pdf) (дата звернення: 20.10.2025).

4. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 20.10.2025).

5. Горох О. П. Інститут пробації за проєктом КК України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2022. Т. 9–10. С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2022.9-10.45-56>.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. Ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.

7. Пономаренко Ю. А. Пробаційний нагляд як вид покарання за кримінальним правом України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 166 – 188. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.312870>.

8. Білас Я. Ю. Пробаційний нагляд: новий вид основного покарання в Україні V. Неновий вид основного покарання в Латвійській Республіці. *Право і суспільство*. 2023. № 6. С. 248–256. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.36>.

9. Білас І. Я. Чи зобов'язаний суд враховувати доповідь органу пробації при ухвалення вироку у кримінальному провадженні? *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 100. С. 23–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.3>.

10. Порядок складення досудової доповіді, затверджений наказом Міністерства юстиції України 27 січня 2017 року № 200/5/ Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 21.10.2025).

11. Гранкіна В.І. Пробація за проєктом нового Кримінального кодексу України. *Пенітенціарна система у глобальному вимірі*: матеріали I Міжнародного форуму (м. Рівне, 29–30 жовтня 2021 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Рівне : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 140 с. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/2641> (дата звернення: 21.10.2025).

Стаття надійшла у редакцію: 30.10.2025

Стаття прийнята: 14.11.2025

Опубліковано: 15.12.2025

